

32. Свободное слово. – 22 декабря. – 1918 року. – Ч. 12. – С.2.
33. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
34. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР / Матвій Стахів. – Скрантон, 1962-1966. – Т. 1-7.
35. Універсал Трудового Конгресу України до українського народу // Вісник Української Народної Республіки. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 7 лютого. – Ч.4. – С. 4.
36. Урядова частина. // Вісник Української Народної Республіки. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 13 серпня. – Ч. 40. – С. 1.
37. Феденко П. І. Мазепа – борець за волю України / П. І. Феденко. – Лондон: Наше слово, 1954. – С.100-161.
38. Христюк П. Українська революція. Розвідки і матеріали. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. / П. Христюк. – В 4-х томах. – Відень, 1922. – Т. IV. – 192 с.
39. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага: 1928. – 325 с.
40. Яблонський В. Від влади п'яти до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР / В. Яблонський. – К.: Генеза, 2001. – 160 с.

In the article the process of foundation and organization of organs of civil Ukrainian power in the districts of Ukrainian national republic in the period Directory during the November of 1918 – October 1919.

Key words: *civil power, district commissars, Directory, Ukrainian national republic.*

Отримано: 17.09.2010

УДК 378.011.3-057(477)«1918/1920»

О. М. Завальнюк

КАДРИ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У 1918-1920 рр.: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ЯКІСНИЙ СКЛАД

На основі архівних і опублікованих джерел досліджується процес формування професорсько-викладацьких корпорацій українських університетів – важливих осередків національного відродження України в 1918-1920 рр.

Ключові слова: *Київський і Кам'янець-Подільський державні українські університети, професори, доценти, лектори, асистенти, професорські стипендіати.*

Однією із найбільш важливих і складних частин процесу становлення молодих українських університетів у 1918-1920 рр. було творення їх професорсько-викладацьких корпорацій, покликаних забезпечити на високому рівні розв'язання завдань навчально-виховної, навчально-методичної і науково-дослідної роботи. Основними вимогами до підбору кадрів були як наукові якості та досвід роботи у вищій школі, так і вміння викладати українською мовою. Остання умова виявилася однією із серйозних перешкод, бо чимало вчених українського походження не мали такої практики через роботу переважно в російськомовних університетах та інститутах.

Зазначена проблема частково досліджувалася українськими істориками. Зокрема, у працях Д. І. Дорошенка [58], В. І. Онопрієнка [107], О. В. Колпакової [98-100], О. М. Завальнюка [60-92], А. О. Копилова [101] та ін. частково висвітлено складові процесу формування науково-педагогічних кадрів первістків національної університетської освіти, висвітлено ряд труднощів, пов'язаних із заповненням штатного розпису професури, створено значний портретний ряд керівників і викладачів університетів. Утім, не до кінця з'ясованими залишилися

питання, зокрема, про іменний склад професорсько-викладацьких корпорацій, час роботи в університетах та ін.

Метою статті є вивчення послідовності, складнощів та особливостей процесу творення науково-педагогічних колективів Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів, що стали проривом у становленні національної університетської освіти в революційній Україні 1918-1920 років.

Відповідно до законів, за якими засновувалися два українські державні університети, відбувалося формування їх науково-педагогічних корпорацій. Відносно простіше зазначений процес протікав у Київському державному українському університеті, оскільки у Київському народному українському університеті, на базі якого і створювався держуніверситет, нараховувалося понад 60 професорів, приват-доцентів, лекторів і асистентів.

Ще під час вироблення законопроекту «Про перетворення Київського народного українського університету в Київський державний український університет» у Комісії в справах вищих шкіл і наукових інституцій, Рада лекторів КНУУ уважно відстежувала перебіг подій, пов'язаних із підготовкою до реорганізації закладу. 21 червня 1918 р. цей колегіальний орган народного університету заслухав повідомлення директора департаменту вищої школи Міністерства освіти Ф. П. Сушицького про основні статті названого документа і загорист увагу на питанні про долю лекторів, які не мали відповідного для роботи в класичному університеті наукового цензу (наукового ступеня і складених магістерських іспитів). При цьому увагу було звернено і на ту обставину, що «поза межами України є багато українців з певним науковим цензом, і не буде дуже прикро, коли вони звернуться з проханням щодо одержання кафедр в українському університеті...» [16, арк.51].

Питання про можливість використання лекторів у навчальному процесі цього закладу розглядалось 15 липня 1918 р. на засіданні Комісії у справах вищих шкіл і наукових інституцій. З цього приводу Ф. П. Сушицький зробив повідомлення на зібранні Ради лекторів Київського народного українського університету, яке відбулося 16 липня 1918 р. За його словами, комісія (у протоколі її засідання цей момент не зафіксовано) «принципово ухвалила внести (у законопроект. – Авт.) розділ про утворення на три роки інституту тимчасових лекторів... для тих осіб, які брали участь у викладах ... наук минулого року, але не мають цензу для обібрання їх приват-доцентами державних університетів» [16, арк.58]. Утім, як виявилось у підсумку, в ухваленому урядом і затвердженому гетьманом законі містилася зовсім інша норма – лише професори із ступенями щонайменше магістрів і ад'юнктів та в. о. професорів (приват-доценти російських університетів), які до 1 липня 1918 р. працювали в КНУУ на всіх факультетах, крім медичного, зараховувались до штату відповідних факультетів КДУУ. У примітці до ст.4 закону чітко роз'яснювалось: «Особи, які не мають учених ступенів, не можуть бути допущені до навчання в Університеті (КДУУ. – Авт.)» [115, с.2; 3, арк.95].

Керуючись вказаною нормою, Рада лекторів КНУУ 9 серпня 1918 р. доручила в. о. ректора Г. Г. Павлуцькому затвердити всіх ценових лекторів народного університету на відповідних посадах держуніверситету (йшлося про 36 осіб) [16, арк.64-71]. Зазначене рішення не зовсім узгоджувалося із «Законом про перетворення Київського Народного Українського Університету в Київський Державний Український Університет». Річ у тім, що ст.4 цього акту надавала право прямо зараховувати до КДУУ професорів і приват-доцентів лише трьох факультетів – історико-філологічного, фізико-математичного і

правничого. Що ж стосується медичного факультету, то, відповідно до ст. 5 (пункт б), його початковий склад (декан та 7 професорів) мав призначатися міністром освіти [115, с.2; 3, арк.95зв.].

10 серпня 1918 р. Г. Г. Павлуцький звернувся листом до міністра освіти й мистецтва з проханням затвердити списком лекторів колишнього українського народного університету на посадах професорів КДГУ (відповідно до ухвали Ради лекторів). Пропонувався склад професорсько-викладацької корпорації. Так, на історико-філологічному факультеті мали викладати: на посаді штатного ординарного професора – доктор церковної історії, архієпископ Олексій (кафедра історії церкви); в. о. ординарних професорів – доктор історії мистецтва Г. Г. Павлуцький (кафедра історії мистецтва), магістр російського письменства А. М. Лобода (кафедра російського письменства) і магістр російської мови М. К. Грунський (кафедра російської мови); в. о. екстраординарних професорів – магістр слов'янської філології О. М. Лук'яненко (кафедра слов'янської філології) і магістр філософії В. В. Зіньківський (кафедра філософії); штатних в. о. екстраординарних професорів – приват-доценти І. І. Огієнко (кафедра української мови), Ф. П. Сушицький (кафедра українського письменства), О. С. Грушевський (кафедра історії України) і К. В. Широцький (кафедра історії мистецтв); в. о. лектора грецької мови – М. Пахаревський.

Штат фізико-математичного факультету пропонувався у такому складі: 6 в. о. ординарних професорів – доктор математики Д. О. Граве (кафедра математики), ад'юнкт прикладної математики І. М. Ганицький (кафедра математики), доктор геодезії і мінералогії В. І. Лучицький (кафедра кристалографії, мінералогії і петрографії), доктор зоології Ф. П. Е. Кушакевич (кафедра зоології), доктор фізики І. І. Косоногов (кафедра фізики), доктор хімії В. О. Плотников (кафедра хімії); 1 штатний ординарний професор – магістр геології і мінералогії, магістрант географії В. В. Дуб'янський (кафедра географії); 3 в. о. екстраординарних професорів – приват-доценти Ф. П. Швець (кафедра геології з палеонтологією), М. П. Кравчук (кафедра математики) і С. П. Тимошенко (кафедра прикладної механіки).

Що ж до правничого факультету, то тут пропонувалось прийняти на посади штатних ординарних професорів – доктора політичної економії М. І. Туган-Барановського (кафедра політичної економії), доктора цивільного права Б. О. Кістяківського (кафедра цивільного права) і доктора римського права Карпеку (кафедра римського права); екстраординарного професора – магістра церковного права Ф. І. Міщенко (кафедра церковного права), в. о. екстраординарного професора – доцента С. Ф. Веселовського (кафедра статистики) [3, арк.58-59].

12 серпня 1918 р. появився відповідний наказ міністра освіти й мистецтва, яким із 25 пропонованих університетом осіб було затверджено лише 21. З невідомих причин не потрапили до штату КДГУ Карпека, М. К. Грунський, С. П. Тимошенко і К. В. Широцький [3, арк.60-61].

Цікаво, що в опублікованому варіанті згаданого наказу значиться доктор слов'янської філології М. К. Грунський, який отримав кафедру російської мови й письменства [102, с.2].

Міністр призначив (до виборів) адміністрацію університету: ректорську посаду посів І. М. Ганицький, проректорську – Ф. П. Сушицький; деканом історико-філологічного факультету став Г. Г. Павлуцький, правничого – М. І. Туган-Барановський (Д. Дорошенко помилково зазначає, що М. І. Туган-Барановського було призначено деканом фізико-математичного факультету – Авт.) [59, с.353] і фізико-математичного – Ф. П. Швець [3, арк.67].

Залишався без штату медичний факультет. 14 серпня 1918 р. міністр, відповідно до закону про перетворення КНУ в КДГУ, зробив

призначення і до цього навчального підрозділу. До проведення виборів деканом став доктор медицини О. В. Корчак-Чепурківський (він також посів посаду ординарного професора кафедри гігієни); посади в. о. ординарних професорів посіли доктор медицини В. М. Константинович (кафедра паталогічної анатомії) і доктор медицини А. А. Тржецієвський (кафедра фармакології), в. о. екстраординарних професорів – доктор медицини М. Нецадименко (кафедра загальної патології) і приват-доцент С. Черняхівський (кафедра клінічної хірургії), прозекторів – О. Черняхівський (кафедра гістології) і М. Вовкбой (кафедра нормальної анатомії) [3, арк.66].

24 вересня 1918 р. відбулися демократичні вибори керівництва університету. Ректором обрали Ф. П. Сушицького, проректором – Ф. П. Швеця. Деканські посади зайняли: Г. Г. Павлуцький – історико-філологічного, І. М. Ганицький – фізико-математичного і Б. О. Кістяківський – правничого факультету. Вибори на медичному факультеті не проводили (підрозділ лише створювався), то ж його керівником залишили О. В. Корчак-Чепурківського [20, арк.22, 278-278 зв.].

Таким чином, до початку 1918-1919 навчального року в КДУУ було заміщено 30 професорсько-лекторських посад, що, на думку ректора, цілком вистачало для кадрового забезпечення навчального процесу у першому півріччі [109, с.4].

Заклад загалом і його структурні підрозділи, зокрема, отримали керівників, на плечі яких лягла відповідальність за організацію повноцінної роботи. Адміністрація була свідома того, що з розвитком університету у його штаті мають з'явитися нові професорсько-викладацькі посади. Тому вчасно було намічено кандидатів-українців, які за сприятливих умов могли поповнити коло професури. Йшлося, зокрема, про Д. І. Багалія, ординарного професора Харківського університету, М. Н. Бурденка, відомого хірурга з Дніпропетровського університету, А. Ю. Кримського, професора Лазаревського університету східних мов у Петрограді, С. Смаць-Стоцького, професора Чернівецького університету, Є. К. Тимченка, професора Петроградського університету, М. С. Цвіта, професора Воронежського університету, та ін. (з цього ряду лише А. Ю. Кримський, Є. К. Тимченко і М. С. Цвіт прийняли запрошення і згодом перейшли на роботу до КДУУ). Віддаленим джерелом поповнення українських науково-педагогічних кадрів були 33 професорських стипендіати, які добре володіли українською мовою і мали певні наукові здобутки [109, с.4].

У вересні 1918 р. роботу із формування кадрів було продовжено. Так, на посади ординарних професорів історико-філологічного факультету прийшли А. Ю. Кримський і Є. К. Тимченко (кафедра української мови), в.о. екстраординарних професорів – С. С. Дложевський, І. В. Шаровольський і В. Ю. Данилевич. Коло ординарних професорів медичного факультету поповнили вчені-українці з Москви – Леонтович і Якута. Тоді ж прозекторами стали М. Т. Геращенко і О. Ф. Цішковський. На правничому факультеті з'явилися в. о. екстраординарних професорів М. М. Точкий, М. П. Василенко, В. І. Сінайський. Штатним ординарним професором фізмату міністр освіти й мистецтва затвердив В. О. Кістяківського [16, арк.11-14]. На асистентські посади впродовж вересня – грудня 1918 р. прийняли П. Ю. Гришинського, Домбровського, А. Красівського, Т. А. Алешкевич, О. С. Архимович та ін. [16, арк.16; 19, арк.8, 13].

Не всі рекомендовані і зараховані до штату професори змогли прийти і приступити до праці в університеті через різні причини – хвороби, сімейні обставини, перебування за кордоном тощо. Один із запрошених, 71-річний професор Петербурзького університету В. К. Вовк, по дорозі до України, помер на залізничному вокзалі у білоруському

Жлобині [95, с.6; 112, с.102]. З метою заповнення вакансій Рада професорів КДГУ 12 листопада 1918 р. обрала науковців з Галичини – доктора Й. Пеленського приват-доцентом по кафедрі історії мистецтв, а доктора М. І. Рудницького – доцентом по кафедрі філософії [97, с.2].

За Директорії УНР збільшилась кількість професорських стипендіатів, яких готували до роботи в українських університетах. Так, уже в січні 1919 р. до їх кола Міносвіти зарахувало В. Я. Підгаєцького, П. М. Пелеха, І. Капустянського, О. Сулимовича, П. Лозієва, П. Волинського, В. Семєнова і Е. Ю. Перфецького [8, арк.11; 9, арк.35; 19, арк.98-100]. До викладацької праці були закликані кілька десятків нових постатей. Зокрема, на історико-філологічному факультеті чекали ординарних професорів М. С. Грушевського і Д. І. Багалія, в.о. екстраординарних професорів О. І. Покровського, М. І. Гордієвського, Г. І. Якубаніса, М. Ф. Мухіна і М. А. Туницького, приват-доцентів О. І. Сагарду, П. Я. Світола, Е. А. Рихліна, М. Б. Гуревича, М. Ф. Оксіюка, В. Лаверсона, М. М. Марковського і М. К. Маковітського; лекторів А. Вівієна, А. А. Бартоломуччі, К. І. Германа; штатних асистентів В. Черпановського. Працювати на фізико-математичному факультеті дали згоду: заштатний ординарний професор Р. Ф. Фогель, приват-доцент О. А. Яната, штатний доцент Д. А. Крижанівський, асистенти А. Г. Архипович, М. Доманіцький, Б. М. Домбровський, А. О. Красівський, Б. М. Краєвський, Я. Ф. Лепченко, С. М. Крашениніков, В. Ф. Омелянів, І. К. Мацуревич, О. О. Соколовський, В. В. Кальпіцький-Патейко. Поповнити штат правничого факультету збирався ординарний професор Ф. В. Тарановський, в.о. екстраординарного професора О. Н. Нерсесов і приват-доцент М. Є. Слабченко. На медичному факультеті очікували в.о. екстраординарного професора А. І. Ракочі, приват-доцентів С. Г. Коляндика, А. В. Старкова, Корчак-Чепурківську, В. Удовенка, В. І. Шпака, Науменка, І. В. Гаха, М. Кучеренко-Радицьку і Б. У.Дейкуна [18, арк.95-96]. Із наведеного ряду значна кількість науковців змогли приступити до роботи в університеті.

Таким чином, за Директорії УНР штат науково-педагогічних працівників університету номінально зріс більш як на 50 осіб. За нормального перебігу навчальної праці їх було навіть і забагато. Утім, значна частина їх розгадалася як найближчий резерв для заміщення посад тих викладачів, які вчасно не поверталися чи із ситуативних відпусток, чи просто переривали з невідомих причин свою професійну діяльність, про що не сповіщали керівництво університету. Останнє найбільше спостерігалось у лютому 1919 р., коли влада у столиці знаходилася в руках творців червоного терору (кияни добре пам'ятали масові розстріли ні в чому невинних людей, вчинені військом Микити Муравйова у січні – лютому 1918 р.). 6 квітня 1919 р. за засіданні Ради професорів КДГУ у голодувалося, зокрема, що професор В. Ю. Данилевич не виконує своїх обов'язків через хворобу, професор Леонтович взагалі не з'явився на роботу, професори І. М. Ганицький, Є. К. Тимченко, Є. Черняхівський, Ф. П. Сушицький, Ф. П. Швець, М. П. Василенко і О. Якута так і не повернулися з відпусток, у які попросилися після завершення першого півріччя 1918–1919 навчального року [103, арк.4]. Утім, попри таке невтішне становище, «кадрового голоду» університет не відчував упродовж усього періоду функціонування (до літа 1920 р.).

Значно складніше було забезпечити науково-педагогічними кадрами Кам'янець-Подільський державний український університет. Ще 22 травня 1918 р. Рада лекторів КНУУ обрала І. І. Огієнка в. о. ректора майбутнього КПДУ (12 жовтня 1918 р. М. П. Василенко видав наказ про відкомандировування його з 1 липня біжучого року по 1 липня 1920 р. до адміністративного центру Подільської губернії «для виконання посади ректора Кам'янець-Подільського Державного Українського

Університету, залишаючись на відповідних посадах у Київському Державному Українському Університеті і в Університеті св. Володимира, без отримання платні в останніх» [21, арк.14]). Саме на нього ліг основний тягар у розв'язанні пекучої кадрової проблеми (наукові сили Кам'янця-Подільського представляли заслужений ординарний професор П. М. Бучинський, який завершив кар'єру у Новоросійському університеті, магістр богослов'я О. З. Неселовський, кандидати богослов'я Ю. Й. Сіцинський і П. В. Табінський, ряд викладачів трьох гімназій, які мали в активі наукові праці і при потребі могли працювати на посадах асистентів). З подачі ректора у серпні 1918 р. міністр освіти зробив перші кадрові призначення до КПДУУ. Так, ординарним професором по кафедрі зоології і водночас деканом фізико-математичного факультету став П. М. Бучинський, в.о. екстраординарного професора по кафедрі історії містечтва – приват-доцент Петроградського університету К. В. Широцький, приват-доцентами по кафедрах слов'янської філології і української літератури – професорські стипендіати університету св. Володимира М. О. Драй-Хмара і А. Т. Білецький. Професора В. І. Петра (Нижинський історико-філологічний інститут) було переведено на посаду ординарного професора по кафедрі грецької словесності (у 1882, 1883-1885 рр. працював у гімназіях Кам'янця-Подільського) [4, арк.76-76зв.; 30, арк.11зв.; 56, с.3; 103, с.4]. Галицьких науковців С. Баєля, Ю. Гірняка, І. Крип'якевича, М. Чайковського і В. Кучера призначили до університету на посади приват-доцентів різних кафедр (філософії, хімії, історії України, чистої математики і фізики) у серпні – жовтні 1918 р. [4, арк.76-76зв.; 22, арк.38; 30, арк.1зв.; 103, с.4]. Магістр богослов'я, викладач Катеринославської духовної семінарії В. О. Біднов отримав у КДУУ посаду в.о. екстраординарного професора по кафедрі історії української церкви [103, с.4; 4, арк.76-76зв.]. (Цікаво, що майже одночасно вчений отримав запрошення на роботу і до російського Катеринославського приватного університету, утім, перевагу віддав вищу в Кам'янці-Подільському. Свій вибір він пояснив так: «... Аби тільки бути в рідному [українському. – Авт.] університеті!» [54, с.235]).

Станом на 22 жовтня 1918 р., коли відбулося свято відкриття КПДУУ, професорсько-викладацький склад двох факультетів – історико-філологічного і фізико-математичного, на які було здійснено прийом студентів, нараховував реально усього 13 осіб [25, арк.22].

Новий крок у збільшенні кількості професури, якої, на жаль, не вистачало для виконання навчального плану у 1918-1919 навчальному році, було зроблено у січні 1919 р., вже за Директорії УНР. Міністр І. І. Огієнко (за ним залишалася посада ректора Кам'янець-Подільського університету) упродовж першого місяця праці у Міністерстві народної освіти призначив до КПДУУ 16 нових осіб на різні науково-педагогічні посади: доглядача Кам'янець-Подільської хлоп'ячої духовної школи, магістра теології О. З. Неселовського – в. о. екстраординарного професора по кафедрі історії богослужіння; професорського стипендіата Київської духовної академії М. М. Васильківського – приват-доцентом по кафедрі філософії релігії; кандидата богослов'я Київської духовної академії Й. Ф. Оксіюка – приват-доцентом по кафедрі історії стародавньої церкви; викладача Київської духовної семінарії О. В. Прахова – приват-доцентом по кафедрі єврейської мови; приват-доцента університету св. Володимира Д. Шелудька – в. о. екстраординарного професора по кафедрі романської філології; професорського стипендіата Новоросійського університету П. Г. Клепатського – приват-доцентом по кафедрі історії України; професорського стипендіата Харківського університету М. А. Плевако – приват-доцентом по кафедрі української літератури; ординарного професора Катеринославського гірничого інституту М. М. Хведорова – ординарним професором по кафедрі

математики (у лютому 1919 р. його обрали проректором університету [32, арк.2; 93, с.28]); колишнього професора теоретичної механіки Харківського технологічного інституту М. О. Столярова – в. о. ординарного професора по кафедрі математики; приват-доцента університету св. Володимира А. Е. Малиновського – в. о. ординарного професора по кафедрі фізики; професорського стипендіата колишнього (російського) Варшавського університету Л. М. Левітського – приват-доцентом по кафедрі ботаніки; магістранта Київської духовної академії І. А. Любарського – приват-доцентом по кафедрі новогрецької мови; колишнього міністра закордонних справ за Гетьманщини Д. І. Дорошенка – приват-доцентом по кафедрі історії; асистента Пермського університету О. А. Аленича – старшим асистентом (згодом астрономом-наглядачем, приват-доцентом) по кафедрі фізики; приват-доцента університету св. Володимира П. В. Клименка – в. о. екстраординарного професора по кафедрі історії (з 2 лютого 1919 р. його затвердили деканом історико-філологічного факультету) [25, арк.22]. Призначений тоді ж на посаду приват-доцента по кафедрі порівняльного мовознавства професорський стипендіат Петроградського університету Б. О. Ларін мав приступити до роботи аж з 1 липня 1919 р. [4, арк.22-22зв., 26-26зв., 33, 59]. 21 січня 1919 р. І. І. Огієнко запросив архієпископа Олексія, штатного ординарного професора Київського державного українського університету, викладати на богословському факультеті КПДУ історію первісного християнства (запрошення було прийнято і у лютому того ж року архієпископ розпочав свій лекційний курс) [10, арк.74а; 59, с.415]. 16 січня міністр призначив Г. М. Іваницю професорським стипендіатом Кам'янець-Подільського університету, дозволивши йому тимчасово перебувати у м. Ніжині, де той мешкав [8, арк.9].

Дбаючи про якомога швидший і організований приїзд значної частини зазначених вчених до місця роботи, І. І. Огієнко замовив для них у міністра шляхів на 24 січня 1919 р. два класні купе у потязі «Київ-Кам'янець-Подільський» [5, арк.9]. За свідченням Д. І. Дорошенка, завдяки старанням міністра народної освіти, він разом із своїми колегами (М. О. Столярів, П. В. Клименко, А. Е. Малиновський, І. А. Любарський, а також Л. Т. Білецький і М. А. Плевако, які їхали разом із дружинами) вранці 26 січня прибули потягом до пункту призначення, а на початку лютого приступили до читання вступних лекцій [59, с.410-412].

19 лютого 1919 р. І. І. Огієнко призначив відомого дослідника історії Поділля, кандидата богослов'я, протоієрея Ю. Й. Сіциньського приват-доцентомпокафедрицерковноїархеологіїздорученнямчитатиобов'язковий курс [4, арк.82; 12, арк.14; 34, арк.4]. Було зроблено спробу залучити до викладання лекцій в університеті професора М. С. Грушевського, який на початку лютого 1919 р. прибув до Кам'янця-Подільського. Зустрівшись із відомим істориком і українським державотворцем, І. І. Огієнко спробував переконати його не від'їжджати за кордон, а «перебути певний час при Кам'янецькiм Університетi, читаючи виклади й допомагаючи його науковій організації» [106, с.68]. Але М. С. Грушевський, очолюючи з березня 1917 по квітень 1918 рр. національно-визвольний рух і молоду українську державу, не погодився бути одним із професорів «гетьманського» університету, то ж вирішив на якийсь час очолити редакцію місцевої популярної української газети «Життя Поділля». На зміну цієї позиції не вплинуло досить приємне для відомого українського діяча й історика рішення Ради професорів КПДУ про обрання його почесним членом університету за заслуги в галузі українознавства (трохи раніше, у травні 1918 р., таку ж честь видатному вченому зробила Рада лекторів Київського народного українського університету) [4, арк.83; 16, арк.28; 57, с.219].

За свідченням Д. І. Дорошенка, на роботу до Кам'янець-Подільського державного українського університету було запрошено «цілий

ряд старших і молодших вчених з різних вищих шкіл України», але через наступ більшовицьких військ зв'язок з ними перервався і поповнити тоді кадровий потенціал закладу не вдалося [59, с.416]. І все ж, деякі призначення вдалося зробити. У квітні 1919 р. міністр народної освіти призначив доктора філософії Львівського університету О. Тисовського приват-доцентом по кафедрі зоології, магістра А. С. Синявського – приват-доцентом по кафедрі політичної економії [4, арк.82; 11, арк.11] (перед початком 1919-1920 навчального року його обрали деканом правничого факультету, утім до виконання обов'язків він так і не приступив через роботу в державному управлінні країною) [110, с.110], а магістранта Московського університету В. Ф. Рафальського – приват-доцентом по кафедрі церковного права [4, арк.93, 96, 98].

Наступний етап кадрового поповнення КПДУУ пов'язаний із переміщенням до Кам'янка-Подільського державного і політичного центру Української Народної Республіки влітку 1919 р. (міністром освіти з 25 квітня по 25 липня 1919 р. працював В. В. Крушельницький). Потреба у нових науково-педагогічних працівниках пояснювалася двома серйозними чинниками: по-перше, у квітні 1919 р. І. І. Огієнко добився прийняття урядом двох законів про заснування в структурі університету сільськогосподарського і правничого факультетів, на яких упродовж чотирьох років мали працювати 15 ординарних і 8 екстраординарних професорів та 18 приват-доцентів [6, арк.23, 30зв.], а по-друге, підготовкою до початку другого в історії закладу академічного року на трьох факультетах: історико-філологічному, фізико-математичному і богословському. У липні 1919 р. міністр освіти призначив до університету таких осіб: вченого агронома 1-го рангу О. М. Полонського – в. о. приват-доцента по кафедрі сільськогосподарського аналізу [4, арк. 109; 7, арк.6; 12, арк.19; 13, арк.131; 47, арк.2зв.]; директора департаменту Державної скарбниці Х. М. Лебідь-Юрчика – приват-доцентом по кафедрі фінансового права (зверсення 1919 по 31 жовтня 1920 р. працював деканом правничого факультету) [4, арк. 109; 7, арк.6; 12, арк.19; 13, арк.131; 47, арк.2зв.]; колишнього викладача Катеринославського міського технікуму, екс-заступника міністра закордонних справ в уряді С. С. Остапенка С. В. Бачинського – в. о. приват-доцента по кафедрі сільськогосподарської механіки [4, арк. 109; 12, арк.19; 28, арк.32; 38, арк.2; 47, арк.1зв.](з 12 серпня 1919 по 2 липня 1920 р. обіймав посаду декана сільськогосподарського факультету) [30, арк.35]; прозектора КДУУ М. Т. Герашенка – в. о. екстраординарного професора по кафедрі фізіології худоби [4, арк. 109; 12, арк.21; 13, арк.130зв.; 47, арк.1зв., 43, арк.1зв.](З липня 1920 р. обраний на посаду декана сільськогосподарського факультету [53, с.85; 55, с.320]); колишнього прем'єр-міністра С. С. Остапенка – приват-доцентом по кафедрі політичної економії статистики [13, арк.131; 51, арк.8]; секретаря комісії із видання творів українських класиків П. Филиповича – приват-доцентом по кафедрі російської літератури [4, арк.110; 12, арк.21]; магістранта університету св. Володимира О. К. Еланича – приват-доцентом по кафедрі російської історії [4, арк.110; 12, арк.27; 52, арк.1]; викладача Ніжинських вищих жіночих курсів Г. М. Іваницю, який формально числився професорським стипендіатом КПДУУ, – в. о. приват-доцента по кафедрі класичної філології [4, арк.110; 51, арк.5зв.]; доктора філології Краківського університету Л. Б. Б'яківського – приват-доцентом по кафедрі филології [12, арк.21; 41, арк.23зв.; 47, арк.2зв.; 42, арк.64зв.; 51, арк.5] і губерньського зоотехніка Б. Й. Крижанівського – приват-доцентом по кафедрі приватного скотарства [4, арк.119; 12, арк.27, 34; 13, арк.130зв.; 47, арк.2зв.; 44, арк.2зв.].

Після того, як у середині липня 1919 р. до Кам'янка-Подільського із-за Збруча перебазувалася Начальна команда Української Галицької армії, у складі якої були і науковці, І. І. Огієнко запросив на роботу в університеті двох із них – сотника, доктора філософії В. О. Гериновича

і четара, доктора біології Н. Т. Гаморака. Їх обрали приват-доцентами по кафедрах відповідно географії і фізіології рослин. Наказ Міносвіти про призначення цих осіб до КПДУУ з'явився 11 серпня 1919 р. [13, арк.131зв.; 23, арк.824, арк.6; 37, арк.11зв., 12, 13; 47, арк.3зв.]. Тоді ж вченого агронома І. А. Олійника призначили на посаду лектора суспільної агрономії і земельного питання [1, арк.3; 4, арк.129; 12, арк.31, 33; 47, арк.3зв.], В. К. Бернацького (Бернадського) і М. П. Вікула – старшими асистентами при кафедрах відповідно фізики і неорганічної хімії [12, арк.33; 22, арк.38зв., 37, арк.11зв., 12, 13; 38, арк.2], Я. І. Регулу – старшим асистентом при кафедрі ботаніки [37, арк.131зв., 37, арк.11, 12], В. К. Добровольського і С. Риндика – старшими асистентами при кафедрі хімії [13, арк.130зв., 37, арк.11зв., 12; 22, арк.38; 30, арк.30; 38, арк.2], С. І. Назаревича – старшим асистентом при кафедрі мінералогії [13, арк.131зв., 37, арк.11, 12, 13; 47, арк.3зв.], Є. В. Федосієва – в. о. молодшого асистента при кафедрі ботаніки [12, арк.37; 13, арк.131зв.; 37, арк.11, 12; 45, арк.5зв.], Г. К. Ватич – лектором французької мови [36, арк.5зв., 51, арк.6зв.].

Серед новопризначених влітку 1919 р. до університету був і майбутній міністр земельних справ в уряді Б. Мартоса Є. П. Архипенко (він посів посаду приват-доцент по кафедрі сільськогосподарської економіки і статистики) [39, арк.40; 47, арк.2зв.], а також лектор німецької мови О. О. Попович [4, арк.228; 14, арк.144; 47, арк.2зв.]. У вересні на посаду в. о. приват-доцента по кафедрі римського права оформили випускника Львівського університету Є. А. Завадського [13, арк.130; 47, арк.3зв.]. Наступного місяця в. о. ординарного професора по кафедрі географії став перспективний вчений С. Л. Рудницький [12, арк.87; 22, арк.38зв.; 37, арк.12; 51, арк.3], а до виконання обов'язків приват-доцента по кафедрі патрології (раніше був призначений на посаду екстраординарного професора) приступив П. В. Табунський [4, арк.230; 12, арк.60, 63; 47, арк.2зв.]. Появилися нові асистенти – А. П. Чернявський (при кафедрі мінералогії), І. І. Шиманович (кафедрі статистики), Л. В. Бачинський (кафедрі зоології) і С. М. Красников (при кафедрі хімії) [13, арк.131зв.; 22, арк.38зв.; 37, арк.11, 11зв., 12, 13; 39, арк.40]. До професорсько-викладацької корпорації на певний час увійшли троє прикомандированих працівників КДУУ: в. о. екстраординарного професора Є. К. Тимченко [27, арк.1; 55, с.333] та асистенти О. Соколовський і Я. Лепченко [4, арк.191; 39, арк.40; 47, арк.4зв.; 51, арк.3, 46], які покинули Київ після захоплення його денікінськими військами.

Таким чином, кадровий потенціал КПДУУ до осені 1919 р. серйозно зріс, то ж напередодні першої річниці з часу відкриття закладу І. І. Огієнко з приємністю заявляв, що на 1919-1920 навчальний рік «нам професорських сил вистачить» [108, с.2]. Утім це не означало, що пошук нових яскравих особистостей на науково-педагогічні посади припинили. Наприкінці жовтня 1919 р. відбулися чергові призначення до університету. Так, появилися приват-доценти – В. П. Храневич (по кафедрі лувівництва та кормових культур) [2, арк.2, 2зв.; 47, арк.3зв.], В. Бірчак (по кафедрі нового українського письменства) [39, арк.40; 51, арк.7] і О. Яницький (по кафедрі фізики) [12, арк.13; 48, арк.1зв.; 49, арк.2зв.; 50, арк.2зв.], професорський стипендіат при кафедрі політичної економії Є. І. Шманкевич [39, арк.40; 43, арк.2зв.; 46, арк.5зв.], асистенти Ю. Г. Шмідт і Г. Стороженко (при кафедрах відповідно приватного скотарства і фінансового права) [13, арк.131; 39, арк.40; 47, арк.5зв.; 44, арк.3зв.].

У березні 1920 р. відбулося чергове поповнення науково-педагогічних кадрів. До їх кола увійшов, зокрема, на історико-філологічному факультеті, приват-доцент по кафедрі історії всесвітнього мистецтва Й. Пеленський (раніш працював на такій же посаді у КДУУ), який опи-

нився у Кам'янці-Подільському ще у вересні 1919 р. [39, арк.40; 47, Звз.; 44, Звз.]. Дещо більший приріст науковців отримав сільськогосподарський факультет. Так, посади приват-доцентів тут посіли: вчений агроном і ветеринарний лікар І. С. Шереметинський (по кафедрі загального хліборобства) та інженер-будівельник Є. Н. Сердук (по кафедрі сільськогосподарського будівництва); молодшим асистентом при кафедрі ентомології прийняли ветеринарного лікаря Д. Д. Мельника [27, арк.1; 118, с.7].

Готуючись до прийому Голови Директорії УНР і Головного Отамана військ УНР С. В. Петлюри 1 травня 1920 р. у Кам'янці-Подільському, І. І. Огієнко, ректор університету і одночасно головний уповноважений міністр українського уряду, підготував спеціальний рапорт про КПДУУ, де, зокрема, зазначалось, що тут працюють 2 заслужених ординарних професори, 5 екстраординарних професорів, 23 приват-доценти, 1 астроном-наглядач, 5 лекторів, 11 старших та 10 молодших асистентів. Разом – 60 осіб [105, с.6]. У червні-липні 1920 р. це число побільшало. Зокрема, прийняли двох приват-доцентів – по кафедрі Святого Письма Нового Завіту М. Д. Бессарабова [34, арк.37] і кафедрі російської мови і літератури – С. Ю. Гаєвського [31, арк.199; 104, с.4]. Із врахуванням кількох професорських стипендіатів чисельність науково-педагогічних працівників зросла до 65 [13, арк.130; 40, арк.33зв., 44зв., 1106зв.].

Для дальшого поповнення професорсько-викладацької корпорації ректор мав намір запросити для тимчасового викладання в університеті професорів Бодуена-де-Куртене, Петражицького, Ашкеназі та інших відомих в Росії та поза її межами вчених [111, с.23]. Утім, навіть в разі успішного вирішення даного питання зняти кадрову проблему на початку третього навчального року навряд чи вдалося б, адже, як свідчить періодика, у червні 1920 р. Рада професорів оголосила конкурс на заміщення загалом 59 вільних кафедр, 3 лектури і 3 асистентури [96, с.2; 113, с.4], що у підсумку могло привести до подвоєння професорсько-викладацького штату. Працюючи над цим, продовжували підбір кандидатів на вакантні посади. Але встановлення в середині липня у Кам'янці-Подільському радянської влади (її органи функціонували до 18 вересня 1920 р.) перешкодило поступовому розв'язанню кадрової проблеми. Лише після відновлення на короткий час суверенітету УНР знову взялися за неї. На початку листопада в штаті, зокрема, історико-філологічного факультету появилися: в. о. екстраординарного професора С. Доложевський (кафедра історії мовознавства), лектори педагогіки С. Ф. Русова і філософії А. Г. Борис, в. о. лектора німецької мови К. А. Поль, професорський стипендіат при кафедрі українського письменства К. О. Копержинський. На сільськогосподарський факультет прийшли працювати лектори: з геодезії – М. М. Баєр та лісівництва – Б. Ю. Іваницький, асистенти Ю. П. Підкуй-Муха, В. І. Надеждін-Варениця, М. Й. Пахар, М. Кравців; на фізико-математичній – екстраординарний професор М. А. Аганін (кафедра фізичної географії), приват-доценти А. І. Філіпов і П. Ю. Пархоменко (кафедра чистої математики), асистенти О. М. Кожухів, Х. О. Лисенко, О. М. Ретанів, Е. А. Кирилів та ін. [114, с.4].

Загалом зазначеної кількості науково-педагогічних працівників мало б вистачити для осіннього семестру третього навчального року (за нашими підрахунками, з серпня 1918 до кінця 1920 р. на роботу до КПДУУ було оформлено 123 професори, приват-доценти, лектори, асистенти і професорські стипендіати). Утім, через обставини переважно воєнно-політичного характеру, цілий ряд осіб до виконання своїх обов'язків так і не приступив. Вже у листопаді 1918 р., не до-

чекавши приїзду з Галичини прийнятих по наказу міністра освіти й мистецтва приват-доцентів І. Крип'якевича, С. Балея, Ю. Гірняка, В. Бірчака, В. Кучера і М. Чайковського, ректор І. І. Огієнко відрядив до Львова і Тернополя спеціального кур'єра, якому належало розшукати зазначених осіб і по можливості отримати інформацію про час їх приїзду. Утім, вояж в Галичину не дав очікуваних результатів – нікого із молодих приват-доцентів за вказаними адресами не виявилось. То ж прохання допомогти направили Львівському і Тернопільському повітовим комісарам [13, арк.170-171зв.; 22, арк.38-38зв.].

Із зазначеного ряду згодом вдалося розшукати лише М. А. Чайковського, який приступив до виконання своїх обов'язків на початку лютого 1919 р. [26, арк.56; 116, с.4]. Також не прибули на роботу до КПДУУ науковці, призначені восени 1920 р. Це – професор М. А. Аганін, приват-доценти В. Завадський, В. І. Підлісний, А. Філіпов та асистент А. М. Елькнер [35, арк.35].

Не всі вчені поверталися із зарубіжних відряджень. У квітні 1919 р. до Відня, з метою придбання обладнання для університетської друкарні, відправились двоє приват-доцентів – Д. І. Дорошенко і М. А. Чайковський. Перший із них так і залишився у Європі, а інший з'явився в університеті лише на початку листопада 1920 р., коли драматичний фінал Української революції спонукав частину професури до від'їзду в еміграцію, у якій вони залишилися назавжди. Викладацької праці в КПДУУ М. А. Чайковський так і не відновив [59, с.439-440]. Це стосується і приват-доцента Л. Б. Б'ялковського, який восени 1919 р. відбув до Кракова для закупівлі навчальної і наукової літератури для викладання полонознавчих дисциплін і застряг там на шкоду університетській справі [28, арк.60; 32, арк.13].

Відповідно до існуючої тоді законодавчої норми, запозиченої з російського дореволюційного права, науково-педагогічний працівник, який не викладав в університеті більше одного семестру, позбавлявся своєї посади. На жаль, під цю статтю підпало чимало осіб, що призвело до зменшення чисельності професорсько-викладацького штату. Мова йде, передусім, про Д. І. Дорошенка, питання про відсутність якого винесли на розгляд Ради професорів КПДУУ. 1 лютого 1920 р. його офіційно позбавили посади приват-доцента по кафедрі історії [32, арк.13]. Тоді ж втратили юридичну силу призначення, які у свій час отримали професор О. К. Еланич, приват-доценти С. Балея, В. Бірчак, Л. Б. Б'ялковський, Ю. Гірняк, О. Тисовський, І. Крип'якевич, В. Кучер, Б. Ларин, Л. Левитський, П. Филипович та асистент П. Тінцер [22, арк.38-38зв.; 37, арк.11].

До зменшення чисельності науковців приводили й інші об'єктивні чинники. Так, за власним бажанням звільнялися з роботи професори Е. А. Кирилів, П. А. Мавродіані, М. О. Столяров і асистент С. Риндик [39, арк.40; 43, арк.2]. Перейшли на роботу в різні міністерства УНР приват-доценти Є. П. Архипенко і Х. М. Лебідь-Юрчик [35, арк.101; 117, с.2]. Через невеликовну хворобу пішов із життя професор К. В. Широцький [22, арк.38]. 23 червня 1919 р. у бою проти більшовицького війська загинув асистент М. Г. Любичанківський [7, арк.4зв.; 22, арк.38зв., 61; 37, арк.12зв.].

Таким чином, творення професорсько-викладацьких корпорацій українських державних університетів відбувалося, за невеликим винятком, за рахунок залучення до них вчених-українців, які до того працювали в російських вищих школах, переважно в університеті св. Володимира. Процес заповнення штатів у двох українських державних університетах проходив поступово, відповідно до збільшення посад науково-педагогічних працівників, часто ситуативно, не мав чіткої плановірності, що було пов'язано із революційною перебудовою країни і

нерідко – із звуженням оперативного державного простору. За надзвичайно складних політичних і економічних умов до роботи у національних вишах вдалося залучити сумарно понад 50 ординарних і екстраординарних професорів, майже 100 приват-доцентів, що засвідчило про неабиякий науковий потенціал молоді української нації. Разом з тим, певна частина професорських і доцентських кадрів явно не дотягувала до відповідного рівня науковців, зокрема, російських університетів, на які орієнтувалися творці національних вищих шкіл, що мало тимчасовий характер. Через велике бажання забезпечити функціонування своїх університетів будь-якою ціною, керівництво освітньою галуззю дещо знижувало вимоги до кандидатів на різні науково-педагогічні посади (це мало місце і в молодих російських університетах, які постали у 1916-1917 рр.), що, з одного боку, не могло не позначитись на якості кадрів, а з іншого, давало змогу оперативно закрити вакансії по різних кафедрах, виконувати навчальні плани і наблизитися до випуску національно свідомих молодих фахівців, на яких чекали держава і суспільство. Із-за внутрішньої нестабільності, вельми складного матеріального становища, не вирішеного квартирного питання та ускладнення через це сімейних відносин мала місце значна плинність науково-педагогічних працівників, кадрова проблема ставала перманентною. Велика надія покладалась на інститут професорських стипендіатів, утім через ті ж самі причини скористатися ним сповна не вдалося – підготовка молодих науковців велася вкрай повільно. Центральною фігурою нової національної університетської системи освіти стали приват-доценти, які за сприятливих умов могли дорости до рівня ординарних і екстраординарних професорів та забезпечити вищий рівень викладацької праці.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів України (Далі – ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 5496.
2. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 8249.
3. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 336.
4. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 2.
5. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 5.
6. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 12.
7. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 93.
8. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 178.
9. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 181.
10. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 182.
11. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 183.
12. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 188.
13. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 2. – Спр. 21.
14. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 3. – Спр. 1.
15. Державний архів міста Києва (далі – Держархів м. Києва). – Ф. Р. 936. – Оп. 1. – Спр. 8.
16. Держархів м. Києва. – Ф. Р. 936. – Оп. 1. – Спр. 8.
17. Держархів м. Києва. – Ф. Р. 936. – Оп. 2. – Спр. 1.
18. Держархів м. Києва. – Ф. Р. 936. – Оп. 2. – Спр. 6.
19. Держархів м. Києва. – Ф. Р. 936. – Оп. 2. – Спр. 22.
20. Держархів м. Києва. – Ф. Р. 936. – Оп. 2. – Спр. 25.
21. Держархів м. Києва. – Ф. Р. 936. – Оп. 2. – Спр. 41.
22. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області). – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 49.
23. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 302. – Оп. 2. – Спр. 125.
24. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 302. – Оп. 2. – Спр. 126.
25. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 5.
26. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 16.
27. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 22.
28. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 93.

29. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 113.
30. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 133.
31. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 140.
32. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 145.
33. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 146.
34. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 1. – Спр. 641.
35. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 1.
36. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 6.
37. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 24.
38. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 25.
39. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 27.
40. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 45.
41. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 47.
42. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 50.
43. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 57.
44. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 58.
45. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 59.
46. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 62.
47. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 67.
48. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 101.
49. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 102.
50. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 106.
51. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 124.
52. Держархів Хмельницької області. – Ф. Р. 582. – Оп. 2. – Спр. 156.
53. Алещенко М. Микола Тимофійович Геращенко / М. Алещенко, О. Каденюк // Вісник історико-культурологічного Подільського братства. – Кам'янець-Подільський, 1995. – № 4.
54. Біднов В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському. (Уривок із спогадів) / В. Біднов // Літературно-науковий вісник. Річник XXVII. – А.: З друкарні Ставропігійського ін-ту, 1928. – Т. ХСVII. – Кн. XI: листопад.
55. Біднов В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському. (Уривок із спогадів) / В. Біднов // Літературно-науковий вісник. Річник XXVII. – А.: З друкарні Ставропігійського ін-ту, 1928. – Т. ХСVII. – Кн. XII.
56. Відродження. – 1918. – 17 (4) серпня. – Ч. 115.
57. Грушевський М. С. Автобіографія, 1914-1919 рр. / М. С. Грушевський // Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – К.: Веселка, 1992.
58. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. / Дмитро Дорошенко. – Ужгород, 1930; Нью-Йорк: Видавн. корпорація «Булава», 1954.
59. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. – Вид. 2-е / Дмитро Дорошенко. – Мюнхен: Укр. вид-во, 1969. – 543 с.
60. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: становлення і діяльність (1918-1921) / О. М. Завальнюк // XXXXIII звітна наукова конференція кафедр інституту за 1991-1992 рр. Секція суспільних наук: тези доп. / Кам.-Под. держ. пед. ін.-т. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 12-18.
61. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до реалізації (1917-1921 роки) / О. М. Завальнюк: VII Всеукр. наук. конф. «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність»: матеріали пленарного і секційного засідань. – К., 1995. – Ч. 1. – С. 209-211.
62. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: повернення із забуття / Олександр Завальнюк : Тези доп. і повід. XVIII Він. обл. іст.-краєзн. конф., 3 лютого 1998 р. – Вінниця, 1998. – С. 52-55.
63. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет і галицькі українці (1918-1920 рр.) / Олександр Завальнюк // Галичина: науковий і краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 177-183.
64. Завальнюк О. М. Випускники Київської духовної академії – викладачі Кам'янець-Подільського державного українського університету / Олександр Завальнюк // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історія. – К., 2001. – Вип. 54. – С. 56-60.

65. Завальнюк О. М. Д. Дорошенко: 75 днів у Кам'янці-Подільському / Олександр Завальнюк // Краєзнавство: науковий журнал / НАН Укр., Ін-т історії Укр. – К., 2001. – № 1-2. – С. 208-216.
66. Завальнюк О. М. Вихідці із Поділля – викладачі Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наук. праці Кам.-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 6 (8). – С. 300-317.
67. Завальнюк О. М. В. І. Петр – заслужений професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наук. праці Кам.-Поділ. держ. пед. ун-ту: іст. науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 8 (10). – С. 315-323.
68. Завальнюк О. М. П. Г. Клепатський – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. – Т. 2. – С. 195-201.
69. Завальнюк О. М. В. О. Біднов – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) / Олександр Завальнюк // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т політичних і етно-національних досліджень, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 81-86.
70. Завальнюк О. М. М. О. Драй-Хмара – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921 рр.) / Олександр Завальнюк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. / НАН Укр., Ін-т історії України. – К., 2002. – С. 172-179.
71. Завальнюк О. М. П. В. Клименко – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / Олександр Завальнюк // Наук. записки Він. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: історія: зб. наук пр. – Вінниця: ДП «ДАКФ», 2003. – Вип. 5. – С. 81-85.
72. Завальнюк О. М. Микола Чайковський і Кам'янець-Подільський державний український університет / Олександр Завальнюк, Іван Конет // Математика в школі: наук.-метод. журн. – 2003. – № 4. – С. 54-55.
73. Завальнюк О. М. М. А. Плевако – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Наук. праці Кам.-Поділ. держ. ун-ту: іст. науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – Т. 11. – С. 180-186.
74. Завальнюк О. М. А. С. Сиявський – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наук. праці Кам.-Поділ. держ. ун-ту: збірник за підсумками звіт. наук. конф. вика. і аспір. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 64-66.
75. Завальнюк О. М. М. М. Хведорів (Федоров) – проректор, в. о. ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.) / Олександр Завальнюк // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2003. – Вип. VI. – С. 367-375.
76. Завальнюк О. М. Ф. П. Сушицький – ректор Київського державного українського університету (1918-1919 рр.) / О. М. Завальнюк, Е. М. Мельник // Іст. і політ. дослідження: наук. журн. / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2003. – № 5/6. – С. 61-72.
77. Завальнюк О. М. Н. Т. Гаморак – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Наук. записки Він. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: історія: зб. наук. праць. – Вінниця: ДП «ДАКФ», 2004. – Вип. 7. – С. 126-131.
78. Завальнюк О. М. В. О. Геринович – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. наук. ст. / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2004. – Вип. 25. – С. 183-193.
79. Завальнюк О. М. С. В. Бачинський – декан сільськогосподарського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.) / О. М. Завальнюк: Наук. праці Кам.-Поділ. держ. ун-ту: іст. науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 12. – С. 169-180.
80. Завальнюк О. М. Петро Бучинський – заслужений професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1921 рр.) / Олександр Завальнюк // Pamietnik Kijowski. – Т. 7: Polaci na Podoly / Pod red. Henrika Stronskiego. – К., 2004. – S. 420-427.

81. Завальнюк О. М. М. Т. Геращенко – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2004. – Т. 4. – С. 22-30.
82. Завальнюк О. М. М. М. Васильківський – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Матер. XI Поділ. іст.-краєзн. конф. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 464-468.
83. Завальнюк О. М. Вчений-мовознавець Є. К. Тимченко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919-1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. ст. – К.-Кам'янець-Подільський, 2004. – Вип. 30. – С. 214-225.
84. Завальнюк О. М. А. Т. Білецький – приват-доцент, проректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) / Олександр Завальнюк // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. – К.: Унісерв, 2004. – Вип. 17. – С. 59-64.
85. Завальнюк О. М. О. А. Аленич – астроном-наглядач Кам'янець-Подільського державного університету (1919-1921 рр.) / Олександр Завальнюк // Наук. вісник Чернів. ун-ту. – Вип. 229-230: Історія. Політ. науки. Міжн. відноси. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 38-42.
86. Завальнюк О. М. Ю. Й. Сіциньський – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Юхим Сіциньський в історії і культурі Поділля: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 6-11.
87. Завальнюк О. М. О. З. Неселовський – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Наук. праці Кам.-Поділ. держ. ун-ту: зб. за підсумками звітн. наук. конф. викл. і аспір. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. IV. – Т. 1. – С. 61-63.
88. Завальнюк О. М. Формування професорсько-викладацьких корпорацій українських університетів у 1917-1920 рр. / О. М. Завальнюк // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 29. – С. 177-194.
89. Завальнюк О. М. Г. Г. Павлуцький і становлення національної університетської освіти в Україні (1917-1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Іст. журн. – 2005. – № 1. – С. 112-120.
90. Завальнюк О. М. Математик Д. О. Граве і університетське будівництво в Україні (1917-1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наук. праці Кам.-Поділ. держ. ун-ту: іст. науки. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2005. – Т. 14. – С. 254-264.
91. Завальнюк О. М. Й. Ф. Оксюк – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О. М. Завальнюк // Наук. праці Кам.-Поділ. держ. ун-ту: зб. за підсумками звітн. наук. конф. викл., докторан. і аспір. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 34-35.
92. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – 620 с.
93. З університетського життя // Освіта: двотижневий педагогічний журнал Подільської губернської народної управи. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 15 січня. – № 2.
94. Університетського життя // Освіта. – 1919. – 1 березня. – № 5.
95. Іващенко Ю. Видатний вчений і патріот України / Юрій Іващенко // Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Хведір Вовк. – К.: Мистецтво, 1995.
96. Кам'янецький Університет // Наш шлях. – 1920. – 7 травня. – Ч. 87.
97. Київський державний український університет // Нова Рада: газета політична, економічна й літературна. – 1918. – 27 (14) листопада. – № 223.
98. Колпакова О. В. Український державний університет у Києві (1917-1920 рр.) / О. В. Колпакова // Укр. іст. журн. – 1993. – № 7/8. – С. 30-36.
99. Колпакова О. В. Кам'янець-Подільський український університет (1918-1921) / О. В. Колпакова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки / НАН України, Ін-т історії Укр. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 20-24.
100. Колпакова О. В. Національна вища школа в Україні (1917-1921 рр.) / О. В. Колпакова // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. / НАН Укр., Ін-т історії Укр. – К., 1996. – С. 11-232.

101. Копилов А. О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до ліквідації (1917-1921 рр.) / А. О. Копилов, О. М. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – №4. – С. 41-50; № 5. – С. 26-36.
102. Міністерство Народної Освіти й Мистецтва. Накази про призначення й увільнення // Державний вістник. – 1918. – 6 вересня. – № 44.
103. Міністерство Народної Освіти й Мистецтва. Накази про призначення й увільнення // Державний вістник. – 1918. – 16 жовтня. – № 59.
104. Нові професори богословського факультету // Наш шлях. – 1920. – 20 червня. – Ч. 121.
105. Нові члени сільськогосподарського факультету // Наш шлях: щоденна демократична безпартійна газета. – Кам'янець-Подільський, 1920. – 10 березня. – № 49.
106. Огієнко І. Мос життя. Автобіографічна хронологічна канва / Іван Огієнко // Наша культура: науково-літературний місячник. Річник другий. – Львів, Варшава, 1936. – Кн. 1 (10).
107. Онопрієнко В. І. Осередки національного відродження. Українські університети в 1917-1919 рр. / В. І. Онопрієнко // Вісник Академії наук України: науковий та громадсько-політичний журнал. – К., 1992. – № 2.
108. Рік існування Кам'янецького Університету. (Розмова з ректором Університету п. І. Огієнком) // Україна: щоденна газета. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 22 (9) жовтня. – Ч. 58.
109. Розмова з ректором університету проф. Сушицьким // Відродження: щоденна безпартійна демократична газета. – К., 1918. – 6 жовтня. – Ч. 153.
110. Руденко В. Професор Антін Синявський – подвижник української географії / В. Руденко. – К.: ВД «КМ Академія», 1996. – 404 с.
111. Склад Кам'янець-Подільського Державного Університету // Наше життя: місячник. – Кам'янець на Поділля: накладом Спілки служачих Кам.-Подільського Державного Університету, 1920. – Ч. 1.
112. Терес Н. В. Вовк Федір Кіндратович. Засновник української етнографії, антропології, музезнавець, літературознавець / Н. В. Терес // Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності / За заг. ред. А. П. Коцура, В. П. Коцура, Н. В. Терес. – К.-Чернівці: Книги – XXI, 2010.
113. Університетське життя // Наш шлях. – 1920. – 11 травня. – Ч. 90.
114. Університетське життя // Наш шлях. – 1920. – 19 червня. – Ч. 120. (Підр. автора).
115. Ухвалений Радою Міністрів закон про перетворення Київського Народного Українського Університету в Київський Державний Український Університет // Державний вістник. – 1918. – 29 серпня. – № 41.
116. Хроніка // Життя Поділля: незалежна демократична газета. – Кам'янець-Подільський, 1918. – 26 грудня. – № 9.
117. Хроніка // Подольский край: газета политически-общественная и литературная. – Каменец-Подольск, 1920. – 3 ноября. – № 604.
118. Хроніка // Трудова громада: орган місцевої організації УПСР. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 9 вересня. – № 57.

On the basis of archival and published sources the process of formation of professors and teaching corporations in the Ukrainian universities – important centers of the national revival in Ukraine in 1918 – 1920 – is investigated.

Key words: *Kyiv and Kamianets'-Podilskyi state Ukrainian universities, professors, associate professors, lecturers, assistants, professor grant holders.*

Отримано: 1.09.2010